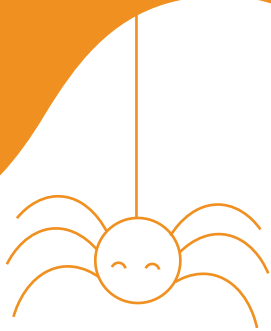
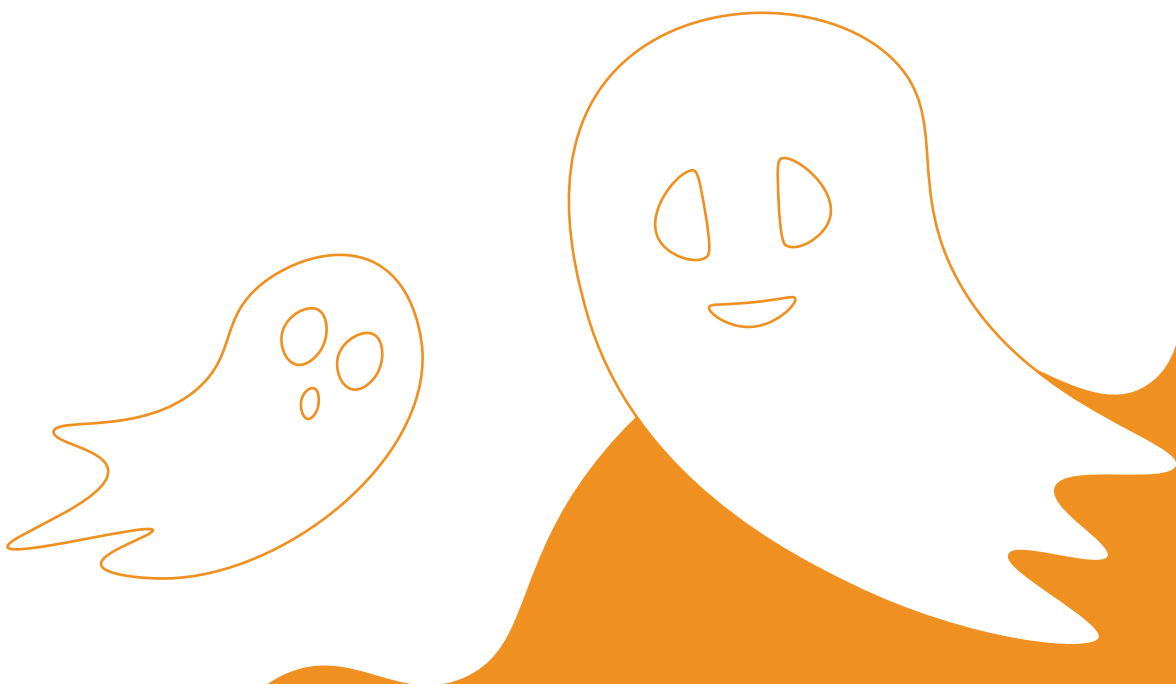

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Šiurpios istorijos vaikams

„Siaubą esu linkęs naudoti kaip pagardą <...>, lygiai kaip jūs pabarstytumėte druskos ar užpiltumėte kečupo ant maisto. Norite tik truputėlį jį pagardinti, bet tikrai netrokštate, kad visas patiekalas būtų vien druska ar kečupas.“

Neilas Gaimanas¹, anglų ir amerikiečių rašytojas, kuriantis tiek vaikams, tiek suaugusiesiems, taip pat ir siaubo literatūrą.

„Tėtis ne itin susižavėjo Steno parsineštomis knygomis, pasakė, kad Stenas imsiąs sapnuoti košmarus. Turbūt tėtis nieko nesuprato. Steno tokie dalykai nė trupučio negąsdino. Tiktai jaudindavo – nugara imdavo lakstyti šiurpuliukai, bet anaipol negąsdino.

Va nepadaryti Blodžetui namų darbų – o čia tai baisu! Arba kai reikia mokykloje valgyti ryžių apkepą, leistis vaistus, priešais visą klasę groti duetu su Belinda Gregori...

Tokie dalykai jam kėlė baimę. Tikri dalykai. Tikri siaubai, o ne vaiduokliai, vampyrai ar spintoje vaitojančios šmėklos.“

Emma Fischel. „Veidai lange“

Neretas vaikas mėgsta šiurpuliukus keliančias, baugias istorijas, o suaugusieji dažnai įtariai žiūri į siaubo literatūrą, mano ją esant nevertingą, netgi žalingą. Bet ar tikrai taip yra? Kokią vertę gali turėti gąsdinančios istorijos?

Kas yra siaubo literatūra?

Siaubo ar šiurpias istorijas apibrėžiame atsižvelgdami į jų paskirtį, skaitytojus šios knygos turi gąsdinti, bauginti.

Siaubo literatūra dažniau siejama su fantastiniais siužetais, tačiau ji gali būti ne tik pasakinė, fantastinė (veikia vampyrai, vaiduokliai, atgijusios mumijos ir pan.) ar mokslinės fantastikos (veikia ateiviai arba taikant mokslą sukurtos pabaisos), bet ir realistinė (siaubas gali kilti pagrindinių veikėjų sąmonėje, pavyzdžiui, dėl haliucinacijų, arba kokius nors baisius dalykus daryti kiti žmonės: psichopatai, išprotėję mokslininkai ir pan.). Be abejo, žanrai jungiasi vieni su kitais, todėl ir siaubo literatūra gali būti, pavyzdžiui, ne tik realistinė ar fantastinė, bet ir istorinė, detektyvinė ir t. t.

Meno filosofas Noëlis Carrollis siaubo žanrą apibrėžia remdamasis dviem būtinais elementais. Pirmas iš jų – pabaisa: kiekviena siaubo istorija turi monstrą, kuris pažeidžia natūralią tvarką ir yra neįprastas mūsų įprastame pasaulyje². Šis monstras gali būti tiek fantastinis (milžiniškas voras, zombis, ragana), tiek visai realus, bet toks, kokį esame linkę suvokti kaip pažeidžiantį natūralią tvarką, kaip antžmogį (psichopatas, serijinis žudikas ir t. t.).

Antras elementas – siekis išgąsdinti. Pabaisos turi kelti baimę ar pasišlykštėjimą, tai taip pat siejama su siaubo žanru. Gerai parašyto siaubo kūrinio veikėjui išgyvenant baimę, įtampą, išgąstį, visa tai turėtų pajusti ir skaitytojas.

Siaubo žanro istorijoms būdinga, kad pagrindiniams veikėjams, kurie beveik visada yra žmonės, nereikia sužinoti pabaisos paslapties, tai yra: kodėl ir kaip ji atsirado, kodėl yra tokia siaubinga ir bloga. Pagrindinė jų užduotis – įveikti ar sustabdyti pabaisą ir išnešti sveiką kailį, taigi atskleisti, kaip nugalėti monstrą³.

Siaubo žanro ištakų ieškotina mituose, legendose, sakmėse, tradicinių religijų mitologijoje: tai istorijos apie raganas, demonus, velnius ir pan. Nors liaudies pasakos paprastai nelaikomos siaubo literatūra, dauguma jų turi šio žanro bruožų ir netgi įkvepia autorius kurti tokią literatūrą. Žanrui suklestėti padėjo XIX a. Anglijoje išpopuliarėję pigūs (po pensų už skyrių) siaubo romanai (angl. *penny dreadfuls*), taip pat gotikiniai siaubo romanai, iš kurių ryškiausi yra šie: Mary Shelley „Frankenšteinas“, Roberto Louiso Stevensonso „Nepaprasta daktaro Džekilo ir misterio Haido istorija“, Bramo Stokerio „Drakula“. Siaubo žanras ypač suklestėjo XX a. antrojoje pusėje, kai, pasirodžius keletui itin sėkmingų knygų ir kino filmų, leidybos ir kino industrija ėmė kur kas daugiau investuoti į siaubo pasakojimus.

O štai autorinė siaubo literatūra vaikams – gana naujas žanras. Tokių kūrinių daugiau ėmė rasti po Antrojo pasaulinio karo, ypač jie išpopuliarėjo paskutiniajame XX a. dešimtmetyje⁴, kai ir leidybos industrija pradėjo dažniau vaikams skirti gąsdinančio turinio knygas⁵.

Be abejonės, siaubo kūriniai vaikams pasižymi tokiais pat savybėmis kaip ir kiti jaunųjų skaitytojų auditorijai skirti kūriniai. Palyginti su suaugusiesiems skirtomis knygomis, vaikų knygos yra gerokai švelnesnės, nuosaikesnės. Čia vengiama pernelyg atvirų, šokiruojančių scenų, per didelio vizualumo, keiksmų, siaubas dažniau kuriamas kaitinant atmosferą, keliant įtampą, kartais ji sušvelninama humoru. Žinoma, knygų paaugliams vaizdinija jau šiurpesnė, čia vis mažiau tabu, gali atsirasti nenorminės kalbos, keiksmų.

Be to, skirtingai nei suaugusiesiems skirtuose siaubo kūrinuose, vaikų literatūroje vengiama palikti situaciją neišspręstą, blogį nugalėtą, siekiama skaitytoją sugrąžinti į normalumo, saugumo būseną, todėl siaubo kūrinuose vaikams ir jaunimui dažnesnė laiminga ar viltinga pabaiga⁶.

Ar baimė gali būti teigiamas jausmas?

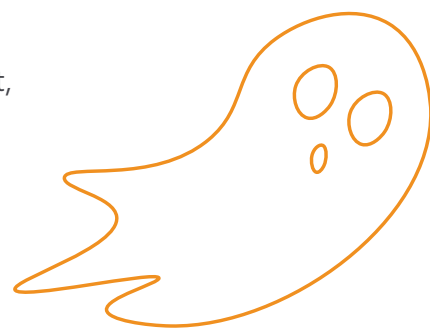
Jeigu siaubo knygų skaitytojai tikrai patiria tokius pat jausmus kaip ir jų pagrindiniai veikėjai, kyla natūralus klausimas, kodėl siaubo istorijomis neretai mėgaujamasi, kodėl sąmoningai renkamesi jas skaityti ar žiūrėti, kai šiaip jau gyvenime tokių jausmų ir vaizdinių vengiama?

Galimi keli požiūriai. Baimės jausmą kone automatiškai priskiriame prie blogų, nemalonių. Bet esama skirtumo tarp jausmų, išgyvenamų tikrovėje ir patiriamų mene. Jie nėra tapatūs: net jei išsigąstame skaitydami knygą ar žiūrėdami kino filmą, esame saugūs, mums nieko baisaus nenutinka, net būdami labai įsijautę, suvokiame, kad tai tėra fikcija.

Siaubo literatūros skaitymas (ar kino filmo žiūrėjimas) yra saugus baimės jausmo išgyvenimas. Be to, skaitytojas kada panorėjęs gali užversti knygą, taigi sustabdyti pernelyg įsišėlusius jausmus, baimę, fantaziją. Nuo mūsų pačių priklausanti kontrolė leidžia mėgautis tiek dalykais, kurie kelia siaubą, tiek žaidimu su savo baimėmis, mokytis su jomis saugiai ir konstruktyviai tvarkytis, suvokti savo ištvermės ribas.

Antra vertus, istorijos gali mus veikti – gąsdinti, sukrėsti, bet, kaip pabrėžia prof. Danutė Gailienė, traumas, kaip jas suvokia psichologijos mokslas, patiriame tik tikrovėje, taigi menas traumuoti negali⁷. Svarbiausia, kad vaikų suptų saugi aplinka.

Kas vyksta, kai mes patiriame siaubą, išsigąstame? Padažnėja pulsas, po kūną ima bėgioti šiurpuliukai, įsitempiame, akimirką sustingstame, virpame iš jaudulio, išsiskiria adrenalinas. Šie fiziniai potyriai sietini ne vien su neigiamais išgyvenimais, bet ir su maloniais jausmais, užplūstančiais, pavyzdžiui, žaidžiant⁸, ko nors labai laukiant, patiriant nuotykius. Ši fizinė siaubo išraiška gali padėti pasijusti labai gyvam, energingam, ypač jei gyvenime stokojame aštresnių potyrių.

Galiausiai meninis siaubas suprantamesnis už gyvenimo siaubus – jis turi aiškią struktūrą, pasakojimo progresą, sprendimą. Leisdamiesi į siaubo istoriją paprastai iš jos tikimės tam tikrų žanrui būdingų dalykų ir jų gavę jaučiamės patenkinti.

Negalima pamiršti ir smalsumo. Mus domina tai, ko nepažįstame. Ne veltui žmonės visais laikais masino keisti, nesuvokiami, rodos, natūralaus pasaulio ribas peržengiantys dalykai: gausiai buvo lankomi apsigimėlių cirkai (angl. *freak circus*), tyrinėjami, kaip manyta, antgamtiniai reiškiniai ir t. t. Todėl mums taip pat įdomu siaubo kūrinuose susidurti su keisčiausiais ir baugiausiais padarais ir, be abejo, sužinoti, kaip juos įveikti. Žvelgiant plačiau, monstrai, pabaisos ar baisingos situacijos, į kurias pakliūva pagrindiniai siaubo kūrinių veikėjai, neretai yra tikrovėje egzistuojančių ar galinčių nutikti dalykų metaforos, simboliai. Kaip ir visas menas, taip ir siaubo istorijos kai ką byloja apie pasaulį, gyvenimą ir mus pačius. Tai irgi masina. Galų gale siaubo žanras labai susijęs su pažinimo, taigi tam tikra prasme ir su žmogaus smalsumo, tema. Pasak N. Carrollio, du dažniausi siaubo istorijų siužetai yra šie⁹: 1) veikėjai siekia atskleisti, kas keisto, neįprasto, grėsmingo dedasi ir kaip nugalėti tą, kuris visa tai sukelia; 2) smalsūs veikėjai siekia uždraustų, paslėptų žinių ir jas panaudodami tyčia ar netyčia sukuria pabaisą.

Siaubo literatūros vertė

Kaip jau užsiminta, siaubo kūrinius, jų situacijas, pabaisas ar veikėjų veiksmus, potyrius beveik visada galime suvokti kaip tam tikrą tikrovės metaforą. Neretai jie laikytini socialine kritika arba slapčiausių baimių, nerimą keliančių idėjų, kurios veikia mūsų elgesį, tyrinėjimu (pvz., kas nutiktų, jei žlugtų civilizacija? o kas, jei šalia mūsų esantis žmogus yra pabaisa? ar tamsiame miške slypi pavojai? ar mūsų norai ir smalsumas gali būti mums pavojingi? ar egzistuoja dvasios, vaiduokliai? ar suaugusieji vaikams gali norėti blogo?).

Taip pat dažna siaubo istorija perspėja, kad pasaulis nėra saugus, kad pavojai visada mūsų tyko, todėl turime būti jiems pasirengę. Šiais laikais, kai vis dažniau bandoma perdėtai apsaugoti vaikus nuo menkiausių pavojų ir net žinių apie tai, siaubo istorijos kaip tik ir gali jiems pranešti, kad pasaulis nėra toks saugus ir švelnus, kokį bando pavaizduoti tėvai ar kiti suaugusieji; kokie pavojai, kad ir perteikti metaforine kalba, gali jų tykoti ir kad reikia būti pasirengusiems juos atremti.

Be to, siaubo ar gąsdinanti literatūra, kaip ir kitos knygos, kuriose veikėjai patenka į itin sudėtingas situacijas, skaitytoją kviečia pagalvoti ir apie savo vertybes, žmogiškumą¹⁰: kaip aš elgčiausi šioje situacijoje? kas yra teisinga? ar užtektų drąsos ne tik išsigelbėti pačiam, bet ir pamėginti išgelbėti kitus?

Skirtingai nei, pavyzdžiui, problemų proza, panašius klausimus kelianti kiek atviriau, tiesiau, siaubo istorijose į pirmą planą iškeliamas groteskas, hiperbolė, žaidimas baimėmis, veiksmas, o socialinė kritika ir pan. lieka antrame plane, kad skaitytojas, gebantis skaityti tarp eilučių, pakilęs virš teksto, suvoktų platesnį situacijos kontekstą.

Siaubas gali būti ir neretai yra didaktikos įrankis, paremtas baimės pedagogika. Nors tradicinės pasakos siaubo žanrui nepriskiriamos, gąsdinimų jose nestinga:

dažnai jos yra savotiškas perspėjimas, atgrasymas nuo netinkamo elgesio, draudimas peržengti tam tikras ribas ar nepaisyti tabu; kraupiais siužetais ar vaizdiniais parodoma, kas gali nutikti nekreipiant į tai dėmesio. Atitinkamai ir kai kurios siaubo istorijos perspėja neperžengti tam tikrų ribų, ragina elgtis, kaip visuomenėje įprasta, laikytis bendrų vertybių, neprarasti žmogiškumo ir pan.

Be abejo, ne visi suaugusieji baiminasi duoti vaikams į rankas baugias istorijas. Kai kurie pedagogai mato didelį šių knygų potencialą skatinti skaitymą ir kalba apie jų naudą:

„Baugios istorijos nei skatina nesveiką domėjimąsi makabriškais dalykais, nei kelia per didelę baimę ar nerimą. Mokytojai ir kiti suaugusieji turi pasitikėti vaikų susidomėjimu baugiomis knygomis ir pripažinti, kad baimė svarbi jų normaliai raidai. Baugių istorijų skaitymas yra ne tik pramoga, jos gali būti ir naudingos – padėti vaikams įveikti baisias situacijas.“¹¹

Be siaubo elementų, šie kūriniai neretai pasižymi sparčia siužeto eiga, ryškiais veikėjų jausmais, įtemptomis, stebinančiomis situacijomis, smalsumą žadinančia nežinia, nesudėtinga kalba, todėl jas lengva ir malonu skaityti, nesunku į istoriją įsijausti, ypač jei vaikas skaito dar kiek sunkiau ir jam nelengva būtų imtis sudėtingesnės kalbos, lėtesnio ir painesnio siužeto knygų.

Rekomenduojamos knygos

Cooper, Louise. *Padarai. Išėjo vaikai į mišką...*

Everett, Felicity. *Laiškai iš kapo*

King, Stephen. *Kerė*

Loon van, Paul. *Siaubų autobusas*

Ohlsson, Kristina. *Stiklo vaikai*

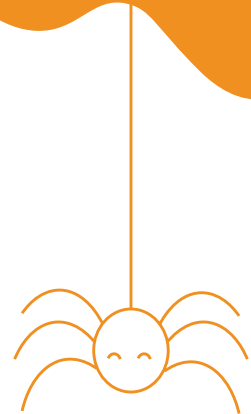
Ohlsson, Kristina. *Vaiduoklių namo paslaptis*

Pullman, Philip. *Laikrodžio širdis*

Shelley, Mary. *Frankenšteinas*

Stoker, Bram. *Drakula*

Zylė, Kotryna. *Siela sumuštinių dėžutėje*

Literatūros sąrašas

1. Kids' Book Club: A 'Graveyard' Tour With Neil Gaiman. *Wamu.org*, 2011 11 28 [žiūrėta 2022 01 25]. Interneto prieiga: https://wamu.org/story/11/10/28/kids_book_club_a_graveyard_tour_with_neil_gaiman/.
2. Carroll, Noël. The Nature of Horror. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1987, Vol. 46, No. 1, p. 52 [žiūrėta 2021 10 02]. Interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/431308?seq=1>.
3. Rijke de, Victoria. Horror. In: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, USA: Routledge, 2004, p. 512.
4. Rijke de, Victoria. Horror. In: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, USA: Routledge, 2004, p. 506-509.
5. Kowalewski, Kirsten. Where Are the Scary Books? The place of Scary Books for Children in School and Children's Libraries. In: *Reading in the dark: horror in children's literature and culture / edited by Jessica R. McCort*. Jackson: University Press of Mississippi, 2016, p. 224.
6. McCort, Jessica R. Introduction. Why Horror (Or, the Importance of Being Frightened). In: *Reading in the dark: horror in children's literature and culture / edited by Jessica R. McCort*. Jackson: University Press of Mississippi, 2016, p. 11-12.
7. Diskusija „Tremtis vaikų literatūroje“ [žiūrėta 2021 10 15]. Interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=AVP5jbG8Kdc>.
8. Plačiau žr. Bantinaki, Katerina, op. cit., p. 384-386 [žiūrėta 2021 10 05]. Interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/43496533?seq=1>.
9. Carroll, Noël. The Nature of Horror. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1987, Vol. 46, No. 1, p. 57 [žiūrėta 2021 10 02]. Interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/431308?seq=1>.
10. McCort, Jessica R. Introduction. Why Horror (Or, the Importance of Being Frightened). In: *Reading in the dark: horror in children's literature and culture / edited by Jessica R. McCort*. Jackson: University Press of Mississippi, 2016, p. 20.
11. Richards, Patricia O.; Thatcher, ; Shreeves, Michelle ir kt. Don't Let a Good Scare Frighten You: Choosing and Using Quality Chillers to Promote Reading. *The Reading Teacher*, 1999, Vol. 52, No. 8, p. 835.

Medžiagą parengė

Vaikų ir jaunimo literatūros departamento
Tyrimų ir sklaidos skyriaus specialistai

Redagavo KRD Leidybos skyrius